

толерантність, рефлексія, людяність (Амонашвілі Ш., Висоцька С., Коломієць М., Кузьміна Н., Орлов А., Пилипівський В., Синенько В.) [1].

Таким чином, розглянувши поняття “компетентність”, можна зробити висновок, що це поняття виникає і розвивається, а як наслідок і самовдосконалюється в процесі активної діяльності кожного студента. Тому в вузах потрібно створювати умови для особистісно орієнтованого навчання, яке позитивно впливає на формування професійної компетентності майбутнього педагога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. К. Віаніс–Трофименко. Школа молодого вчителя. – К., 2005. – С.5-32.
2. Т. Волобуєва. Оновлення змісту професійної компетентності педагогічних кадрів //Рідна школа. – 2006. – №3. – С.34-38.
3. Б. Жебровський, Л. Ващенко. Професійна етика вчителя: час і вимоги. – К., 2000. – С.13.
4. Г. Ларионова. Компетенции в профессиональной подготовке студентов вуза: Монография. Челябинск, 2004.
5. О. Онаць. Практика формування професійної компетентності молодого вчителя //Шлях до освіти. – 2005. – №3. – С.34-38.
6. А. Присяжная. Прогностическая компетентность преподавателей и обучаемых. //Педагогика – 2005. – №5. – С.71-78.

УДК 371

О.М. Торубара

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА: ФАКТОРИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті розкриваються результати теоретичного аналізу науково-педагогічного досвіду з мотивації особистості. Визначені основні фактори, які в різних наукових школах визначаються як основні з точки зору мотивації особистості.

In the article the results of theoretical analysis of scientifically-pedagogical experience open up on motivation of personality. Basic factors which at different scientific schools are determined as basic from point of motivation personalities are certain.

Проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента актуальна в педагогічній науці. Ріст особистісного підходу викликав глибокий інтерес до мотиваційної сфери особистості, факторів, умов і засобів її формування в професійному становленні. Проблема вивчення мотиваційної сфери особистості студента є найбільш затребуваною, тому що переоцінка значущості багатьох ціннісних орієнтирів, переосмислення свого місця в суспільстві, прийняття на себе відповідальності за результати життєдіяльності приховані в мотивах особистості і вимагають не тільки пізнання, але й керування їхнім формуванням. У єдиному процесі соціалізації-індивідуалізації проявляється нездатність особистості інтегруватися в нову соціокультурну ситуацію, відбувається психологічна деформація особистості у відносинах до навколишнього середовища й до себе – це загострює проблему мотивації.

Проблемний аспект дослідження мотиваційної сфери особистості полягає в тому, що, незважаючи на підвищення останнім часом інтересу серед психологів та педагогів (О.Г. Асмолов, В.Г. Асеев, К.А. Абульханова-Славська, Е.П. Ільїн, В.Г. Леонтьєв, А.К. Маркова, В.Д. Шадріков, О.О. Файзулаєв й ін.), дотепер питання природи даного феномена залишається одним із дискусійних і вимагає глибокого теоретико-методологічного дослідження. Потребо-мотиваційна сфера особистості була і залишається предметом пильної

уваги філософів, починаючи із часів давньогрецької філософії й закінчуючи сучасністю (Аристотель, М.О. Бердяєв, Р. Декарт, І. Кант, М. Монтень, Платон, Г. Ріккер та ін.), емпіричних психологів (К. Бюллер, Е. Торндайк, Е. Шпрангер, З. Фрейд, К. Левін), вітчизняних психологів-педагогів (П.К. Анохін, П.П. Блонський, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, К.Н. Корнілов, П.Ф. Каптерев, В.С. Мерлін, М.І. Пирогов, І.А. Сикорський, А.А. Ухтомський та ін.), закордонних психологів (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.).

Основою вивчення мотиваційної сфери особистості виступають розробки психологічних феноменів, властиві різним напрямкам особистості в умовах діяльності, відносин, взаємодій емоційних переживань (Л.І. Божович, А.Н. Леонтьєв, В.С. Мерлін, В.Г. Асеев, В.І. Ковальов, А.К. Маркова, В.Г. Леонтьєв, В.К. Вілюнас та ін.).

Поняття “мотиваційна сфера особистості” має досить широкий спектр інтерпретацій: це ієрархія мотивів на основі їхнього усвідомлення та узагальнення в поведінці й діяльності (Л.І. Божович й ін.), усвідомлення об'єктивних закономірностей, розуміння значень змісту для себе (А.Н. Леонтьєв й ін.), найважливіша сторона особистості, що включає систему мотивів (мотивацію) визначається у її певній побудові (ієрархії) (В.І. Ковальов та ін.). Відсутність єдиної теорії мотиваційної сфери особистості не дозволяє відповісти на багато психолого-педагогічних питань, пов'язаних з особливостями успішної реалізації потенційних можливостей учнів, забезпеченням якісної підготовки сучасного фахівця, адаптацією й ідентифікацією в умовах соціальної нестабільності.

Актуальність проблеми визначається завданнями оптимізації процесу особистісного й професійного становлення фахівця у вузівському навчанні. Вивчення цієї проблеми супроводжується розв'язуванням ряду протиріч:

- між прийняттям теорії особистісного розвитку як однієї із центральних у методології педагогічної психології та відсутністю адекватної теорії мотиваційної сфери особистості;
- між визнанням впливу мотиваційної сфери на становлення особистості і недостатньою увагою теоретичних і практичних проблем мотиваційної сфери особистості в конкретних сферах діяльності;
- між мотиваційною сферою, що змінюється, особистості студента в сучасних умовах, суспільного розвитку, що знову з'являються мотивів і відсутністю послідовної теорії, що дозволяє зрозуміти джерела цих змін, їхній психолого-педагогічний характер.

Таким чином, актуальність розробки проблеми пошуку психологічних факторів, умов і засобів формування мотиваційної сфери особистості студента має дві основні передумови: необхідність пізнання їхніх особливостей, а також – методів діагностики та своєчасної корекції, що є з позиції психолого-педагогічного підходу значимим і необхідним.

Пізнання мотиваційної сфери особистості студента та психологічних умов і засобів її формування належить до класу теоретико-прикладних психологічних проблем. Дослідження мотиваційної сфери особистості відноситься до методологічного підходу педагогічної психології, що ґрунтується на принципах системності, суб'єктивності, детермінізму, культурно-історичного підходу.

Мета статті – розкрити мотиваційну сферу особистості студента та визначити психологічні фактори і умови її формування.

Теоретичними й методологічними основами дослідження є ідеї, які містять провідні філософські й психолого-педагогічні теорії.

1. Положення вітчизняної психології про особистості як про системне утворення, системну детермінацію особистісного розвитку, сформульовані в працях К.А. Абульхановой-Славської, Б.Г. Ананьєва, А.А. Бодалева, Л.С. Виготського, А.Н. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова та інших.
2. Вітчизняні традиції гуманістичної психології в роботах М.О. Бердяєва, С.Л. Рубінштейна, Л.С. Виготського, М.Г. Ярошевського, А.В. Петровського, Е.В. Шорохової, А.Г. Асмолова та ін., які можуть бути об'єднані в

антропологічний напрямок розвитку психолого-педагогічної науки. Даний підхід дозволяє здійснювати реалізацію основних принципів педагогічної психології та психології особистості. Серед них виділяються наступні методологічні принципи: об'єктивності, сутнісного аналізу, детермінізму, цілісності, системності, розвитку, суб'єктивності, активності психіки, єдності свідомості й діяльності, єдності теорії й методу.

3. Теоретичні положення, сформульовані в рамках проблеми: розвиток мотивації в онтогенезі в роботах В.Г. Асєєва, Л.І. Божович, Е.П. Ільїна, А.М. Леонтьєва; типології та структури мотивів А.К. Маркової, В.С. Мерліна; психологічні механізми мотивації В.Г. Леонтьєва; мотивація активності особистості В.А. Петровського; мотивація особистості до різних видів професійної діяльності в дослідженнях В.Г. Асєєва, А.К. Маркової, В.Д. Шадрикова та інших.

Новизна статті полягає в обґрунтуванні нового підходу до вивчення проблеми мотиваційної сфери особистості, розглянутої як: складне індивідуально-психологічне утворення, що представляє ієрархічну, динамічну систему.

У рамках моделі системи мотиваційної сфери особистості, що включає спеціальні та системоутворюючі фактори, необхідні й достатні умови, систему діяльнісних, комунікативних й емоційно-почуттєвих засобів, розроблена методика діагностики мотиваційної сфери особистості, на основі якої експериментально виявлені рівні розвитку МСЛ, що відбивають її особистісний характер. Виділеним рівням дана змістовна характеристика, що відображає спрямованість особистості і її установок на професійну діяльність, ступінь прояву активності й самостійності, потреби в знаннях, мотиваційно-цілісні відносини, емоційно-вольову регуляцію, самооцінку й рефлексію.

Установлені психологічні фактори, умови й засоби, що оптимально впливають на процес формування й функціонування мотиваційної сфери особистості. Новими є дані, що розкривають зміст домінуючих психологічних умов і засобів формування мотиваційної сфери особистості студента (блоки: гуманістичний, мотиваційний, аналітичний, емоційно-вольовий, самосвідомості, діалогічності, усвідомлення власного змісту, предметно-рефлексивного відношення, суб'єктивний активності й суб'єктивного відношення), показана їхня роль і значимість у життєдіяльності на прикладі студентів. Виявлено залежність між характером інтеграційних процесів мотиваційної сфери особистості студента й системою психологічних умов і засобів, що впливають на особистість студента.

Системний підхід до вивчення мотиваційної сфери особистості студента визначається:

- 1) як закономірний і необхідний психологічний процес, що визначає шляхи й результат досягнення мети;
- 2) як образи й подання, що становлять її зміст;
- 3) як узагальнені схеми мотивованих дій і поведінки в цілому в діяльнісних, комунікативних й емоційно-почуттєвих проявах.

Формування мотиваційної сфери особистості студентів відбувається зсув знаних мотивів і ціннісних орієнтацій до професійно-значущих, прагматичних, змістоутворюючих мотивів і цінностям особистого життя.

Передумови для виникнення наукової проблематики мотивації були закладені в ідеях мислителів античної й середньовічної філософії як співвідношення об'єктивних і суб'єктивних категорій сущого. Ідеї Платона про мету, за якою можна визначити старання людини, представляють основу мотиваційного поведіння людини. Ведучим у поведінці людини, за Аристотелем, є інтуїція психолого-педагогічної думки. Об'єктивна реальність, повсякденна практика показують, що психологічна картина мотиваційної сфери особистості надзвичайно багатогранна, складна, динамічна, соціально мінлива. У філософських дослідженнях вона розуміється як рівень розвитку свідомості, рефлексії, цінностей, творення за умови багатства інтуїції й переживання людини. У вітчизняній психології проблема мотивації розглядалася в контексті самосвідомості, саморозуміння. Аналізу мотивації як наукової категорії приділяється увага в роботах М.О. Бердяєва, якому вдалося глибоко

переосмислити суб'єктивний, внутрішній мотиваційний світ російської людини. Розвиток наукових поглядів на мотивацію особистості представлено з позиції стану проблеми дослідження психологічного феномена мотивації у філософських, науково-педагогічних, науково-теоретичних вітчизняних і закордонних дослідженнях.

Теоретико-логічний аналіз психолого-педагогічної думки (М.І. Пирогов, Н.Х. Вессель, Н.Н. Ланге, П.Ф. Каптерев, А.А. Каэлас, І.О. Сикорський) у самому стислому вигляді в узагальненому варіанті дозволив визначити блоки структурних утворень мотиваційної активності: 1) блок гуманних відносин до людини; 2) блок потреб; 3) мотиваційний блок; 4) блок аналітичної діяльності й розумових здібностей; 5) емоційно-вольовий блок; 6) блок самобутності; 7) блок самодіяльності й самосвідомості.

На основі аналізу літератури виявлено, що поняття “мотив” визначається неоднозначно. Це обумовлено тією обставиною, що дане поняття розробляється різними авторами незалежно один від одного, у різних проблемних контекстах, а також перевагою емпіричних досліджень над теоретичними. Так, С.Л. Рубінштейн у поняття “мотив” вніс дії афективної зарядки. А.Н. Леонтьєв визначив мотив як той предмет, що, відповідає актуальній потребі, тобто виступаючи як засіб її задоволення, організує й певним чином направляє поведження. В.С. Мерлін мотив характеризує як вузьке, часткове, мінливе відношення людини до певних предметів й явищ зовнішнього світу.

Позиції дослідників, що вивчають мотиви (А.К. Маркової, А.Н. Леонтьєва, В.С. Мерліна, В.К. Вилюнаса, В.Г. Асеева, Б.И. Додонова, Х. Хекхаузена та ін.), дозволяють зробити узагальнення про те, що змістовна характеристика мотиву представляє зростання позитивного й негативного відношення до діяльності. Ускладнення структури мотиваційних компонентів визначається спонуканнями, відносинами, установками як усвідомлення об'єктивних закономірностей, розуміння значень змісту для себе, через рівень потреб, самооцінку, самосвідомості ”Я”. Особливий вид мотивації виділяють В.И. Ковальов і В.Н. Дружинін, до якого вони відносять потенційну мотивацію, що виникає значно раніше й надає мотиваційне значення великому колу явищ, які актуальну діяльність не спонукують, але можуть її спонукувати.

Аналіз теоретичних підходів у проблемі мотивації дозволив виявити специфіку сутності мотивації з позицій: раціонального та ірраціонального, прийняття рішень і автоматизмів, свідомості й волі; інстинктів, поведження, регуляції рухів; органічних і соціальних потреб, когнітивної й гуманістичної сутності. Специфіка тільки теоретичних підходів дозволяє визначити ієрархічність мотиваційної сфери, її структурність і системність у знаннях філософії, психології та інших суміжних наук.

Пізнання мотиву як стійкої особистісної освіти, що визначає мотиваційну сферу особистості, розглядається з урахуванням розуміння його внутрішньої структури, в основі якої втримується система мотиваційних компонентів. Усяка потреба виявляється суб'єктивно, з різним ступенем усвідомлення в емоціях, поведженні й діяльності, на основі закономірностей розвитку особистості здобуває стійкі утворення. Мотив же виступає у свідомості людини як об'єкт або ціль, на яку спрямоване, в остаточному підсумку, поведження. Стійкість особистості визначається її саморегуляцією, що орієнтується на мету, що виходить за межі даної ситуації. Для стійкості поведінки необхідні “мотиви-цілі”, тобто виявлення форми опосередкованих потреб. Вирішальним для моральної стійкості є наявність у суб'єкта системи домінуючих моральних мотивів.

Мотивація як стійка особистісна освіта виступає як вироблення суб'єктом своєї позиції, відношення до завдання, можливих шляхів її вирішення на основі конкретних відносин особистості. Боротьба мотивів у даній ситуації виражає не суперечливість особистісних прагнень, а складність відносин суб'єкта до завдання.

Мотив є підсумок самовизначення суб'єкта в складному структурному завданні. А.Н. Леонтьєв помітив, що сила виниклої потреби здатна підтримувати ненаправлену активність і підтримувати її на певному рівні доти, доки вона не буде повністю усунута. М.Д. Узнадзе розкриває мотивації як стійкі особистісні утворення. І.Т. Бжалава вважає, що

сила волі є фіксованою установкою, але цей процес у людей проявляється по-різному. Так, якщо установка довго не згасає, це вказує на її інертність або ригідність, що надає переробці інформації зтяжний характер. Мотиваційна сфера особистості визначається розвиненою структурою установок, мотивів, мотиваційною самосвідомістю й самовизначенням, мотиваційним самовираженням, переживанням почуттів задоволеності або незадоволеності від результатів своєї поведінки.

Вивчення специфіки поняття мотиваційної сфери (МС) особистості істотно конкретизувало цю постановку питання, визначило принципово нові підходи, що змусили по-новому поглянути на сучасний етап наукового дослідження. Аналіз літератури, філософських досліджень дозволяє визначити основні підходи до вивчення структури мотиваційної сфери особистості у вигляді наступних положень: мотиваційна сфера особистості як складне за мотиваційними компонентами і механізмами структурне утворення; основні компоненти мотиваційної сфери особистості визначаються активністю (спонукальною енергією), схильностями; адекватністю, свідомістю, цільовою поведінкою, оригінальністю, творчістю, людинолюбством, відповідальністю, жалістю. Структурні компоненти мотиваційної сфери особистості визначають рівень відносин особистості до себе, до самоаналізу, розуміння себе, безпосереднього впливу на бажання.

У психологічній концепції природи мотиваційної сфери в психології мотивації розглядаються як свідомі прагнення до мети (Е. Торндайк), як цінності, але не все, що важливе, сприймається як цінність (Е. Шпрангер), як динамічна єдність зовнішнього та внутрішнього. Пізнати природу мотиваційної сфери особистості можливо найуспішніше при глибокому розумінні її внутрішньої структури. У концептуальній побудові моделі розвитку МС особистості цікаві позиції З. Фрейда, що обґрунтував спрямованість людського розвитку; А. Маслоу, що відкрив мотивацію росту як прагнення особистості актуалізувати свій потенціал; Е. Фромма – засновника гуманістичного підходу до особистості з орієнтацією особистості на мотиваційну модель влади над собою; К. Хорни, що розглядає розвиток мотиваційної сфери особистості залежно від переживання почуттів бути улюбленим, бажаним, захищеним від небезпеки ворожого миру; Н.Б. Енкельмана, що звернули увагу на розвиток харизматичної особистості з мистецтвом зачаровувати навколишніх і захоплювати за собою. У закордонній психології з урахуванням вивчення спонукань, бажань, усвідомлення поведінки мотиви розглядаються в системі суб'єкт – суб'єктних відносин.

У психологічних концепціях А.Н. Леонтьєва, В.Г. Асєєва, Л.І. Божович, А.К. Марковой, В.Г. Леонтьєва, В.С. Мерліна, В.И. Ковальова й інших мотиваційна сфера особистості використовується для позначення особистісних, регулятивних, діяльнісних, системних утворень.

Природа мотиваційної сфери особистості обумовлена спонуканнями, бажаннями, мотивами. У рамках змістовного підходу до мотивації й мотиваційної сфери особистості, а саме, розкриттю поняття природи й структури, було встановлено, що “мотивація” використовується в психології у двоякому змісті: визначаючи систему факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, наміри, цілі, інтереси, прагнення) і характеристику процесу, що підтримує поведінкову активність на певному рівні. У першому випадку з позиції С.Л. Рубінштейна, Л.І. Божович, В.Г. Асєєва, Б.І. Додонова та ін., мотивація розглядається як складна система, у яку включені ієрархічні структури, що є відносно стійкою єдністю елементів, їхніх відносин і цілісності об'єкта, як інваріанта системи. Наявність різноманіття функцій мотивації показує, що мотивація не тільки передуює поведінці, але й постійно є присутнім на всіх його етапах. В.Г. Асєєв, змістовно досліджуючи джерела мотивації, виділив біосоціальні, психологічні, динамічні, змістовні, особистісний її аспекти. В.К. Вілюнас розглядає мотивацію з позиції онтогенетичного розвитку. Під феноменом мотивації він розуміє особливий шар “образу світу”, що складається з безлічі упереджених відносин суб'єкта до всього, що відбувається в деякий момент його життя. Психологічні джерела мотивації перебувають у взаємозв'язку активності й усвідомлення її реалізації в житті, перетворення та керування своєю активністю.

Підкреслюється, що мотивація – це глибинні утворення, що пронизують спрямованість особистості, характер, емоції й цінності, способи й діяльність, психічні процеси.

У другому випадку підходи до вивчення мотиваційної сфери особистості, її понять, структури й змістовної сторони мотивів представлені в дослідженнях В.С. Мерліна, К.А. Абульхановой-Славської, А.К. Маркової, А.В. Петровського, Р.С. Немова, В.Г. Леонтєва та ін. К.А. Абульханова-Славська в структурі мотиваційної сфери виділяє основні компоненти: цінності діяльності, особистісну мотивацію, значущу діяльність. А.К. Маркова в структуру мотиваційної сфери включає спонукання, ідеали й ціннісні орієнтації, надії, потреби, мотиви, цілі й інтереси.

У дослідженнях, що вивчають мотиваційну сферу особистості студента в професійному становленні, виявляється тенденція розкриття структурних утворень мотиваційної сфери особистості та діяльності, включаючи: мотивацію професійної орієнтації і самовизначення, мотивацію професійного вибору, мотивацію навчання, мотивацію розвитку професійних здібностей, мотивацію рівня професійної підготовки сучасного фахівця.

Теоретичний аналіз досліджень особистості й діяльності в професійному становленні дозволив виявити проблеми мотивації, мотиваційної сфери (Є.А. Клімов, О.А. Конопкин, М.Ф. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.І. Мітіна, Ю.П. Поваренков, У.І. Чупров, В.Д. Шадриков та ін.).

Надзвичайна складність і багатогранність структурного утворення мотиваційної сфери особистості обумовлена тим, що на сьогоднішній день у науці відсутнє її однозначне трактування та визначення. Незважаючи на численні підходи дослідників у вивченні мотиваційно-потребнісної сфери особистості, у визначенні енергетичного та регуляційного початку, установок і мотивів поведінки в онтогенезі, усе ще залишається недостатньо розробленою структура МС особистості у вітчизняній і закордонній науці, фактори, умови й засоби її формування.

У заключенні огляду теоретичних подань про проблему мотиваційної сфери особистості в історії і її сучасному стані відзначається неоднозначність розуміння й інтерпретації мотиваційної сфери особистості. Порівняння філософських, психолого-педагогічних, психологічних напрямків у дослідженні мотивації, мотиваційної сфери особистості показало, що зближення ідей різних наукових шкіл засновано на антропологічному принципі, для якого характерні орієнтація на особистість і комплексність, інтегративність способів позитивного впливу на її розвиток.

Крім подібних тенденцій у дослідженні мотивації, мотиваційної сфери особистості, визначені тенденції, що розрізняються, вітчизняної й закордонної психології. У вітчизняній науці визнана максимальна орієнтація на фундаментальність досліджень, у закордонній – на конкретну практику. Мотиваційна сфера поведінки особистості становить інтерес у зв'язку із проникненням у процесі дослідження у внутрішній план дій людини, що розвивається, його залучення до розуміння свого внутрішнього світу й відпрацьовування вмінь у саморегуляції, самовихованні й самоврядуванні своєї поведінки. Формування мотиваційної сфери залежить від особливостей цілеспрямованої діяльності та різних соціально-психологічних контактів самопізнання і самовдосконалення.

Дослідження мотиваційної сфери особистості студента все ще представляє недостатньо вивчену область педагогічної психології й повинно проводитися комплексно, у більш широкому соціально-особистісному контексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л.И., Славина Л.С. Психологическое развитие школьника и его воспитание. – М.: Знание, 1979. – 96 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
3. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека. – М.: Логос, 1996. – 320 с.
4. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – М. – С-Пб.: Питер, 2004. – 701 с.